

การพัฒนาตนเองตามหลักอิทธิบาท 4 สำหรับบุคลากรทางการศึกษา Self-Development According to the Principles Of 4 Iddhipada For Educational Personnel

¹เอกไผท แก้วหอม, ²สมชัย ศรีนोक, ³พระมหาสมบุญ สุธมฺโม

¹Ekpai Kaewhom, ²Somchai Srinok, ³Phramaha Somboon Sudhammo

^{1,2,3}คณะครุศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Faculty of Education, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

¹Corresponding author, e-mail: akepathai2@gmail.com

Received December 25, 2025; Revised August 28, 2026; Accepted: August 30, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาตนเองและการพัฒนาตนเองทางพระพุทธศาสนา และ 2) ศึกษาการพัฒนาตนเองของบุคลากรทางการศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 พบว่า 1) แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาบุคลากรเป็นการเสริมสร้างศักยภาพการทำงานของเจ้าหน้าที่ พนักงานและบุคลากรในทุกหน่วยงานให้มีประสิทธิภาพ ทำให้เกิดการเรียนรู้ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการทำงานควบคู่กันไป โดยวิธีการให้ความรู้การเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ ทักษะ ทศนคติซึ่งจะช่วยให้บุคลากรมีความสามารถในการปฏิบัติงานที่สูงขึ้น ส่วนการพัฒนาตนเองทางพระพุทธศาสนา พบว่า จำแนกได้เป็น 2 ทาง คือ การพัฒนาตนให้เป็นคนดี กับ การพัฒนาตนให้เป็นคนเก่ง 2) การพัฒนาตนเองของบุคลากรทางการศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 พบว่า อิทธิบาท 4 คือสูตรสำเร็จของชีวิตตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ความสำเร็จอยู่ที่ใจ ไม่ว่าเราต้องการอะไร หากเราตั้งใจกำหนดจิตไว้มั่นคง ทุกสิ่งจะสำเร็จได้ด้วยอิทธิบาท 4 คือ ทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยใจรัก ด้วยความพากเพียร ด้วยใจจดจ่อ และใช้ปัญญา พิจารณาไตร่ตรองเสมอ และ 3) องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา พบว่า ได้แก่ รูปแบบชีวิตวี (CVCV Model) ประกอบด้วย C (Chanda) ฉันทะ คือความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น V (Viriya) วิริยะ คือความเพียรประกอบสิ่งนั้น C (Citta) จิตตะ คือความเอาใจผูกพันในสิ่งนั้นไม่วางธุระ V (Vimansa) วิมังสา คือความหมั่นตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น

คำสำคัญ: การพัฒนาตนเอง; หลักอิทธิบาท 4; บุคลากรทางการศึกษา

Abstract

This Article aimed to study 1. To study the concept of self-improvement theory and self-improvement in Buddhism. 2. To study the self-development of educational personnel according to the principles of 4 Iddhipada. Result had found that: 1) Self-Development: It was found that the concept of personnel development

theory is to enhance the work potential of officials. employees and personnel in every department to be efficient Makes me learn Changing working behavior together. By providing knowledge and enhancing knowledge, understanding, skills and attitudes which will help personnel have a higher ability to perform their jobs. As for self-development in Buddhism, it was found that it can be divided into two ways: developing oneself to be a good person and developing oneself to be a skilled person. 2) Self-development of educational personnel according to the principles of the 4 Iddhipada. It was found that the 4 Iddhipadas are the formula for success in life as the Lord Buddha said: Success is in the heart No matter what we want If we intend to set our minds firmly. Everything can be accomplished with the 4 influences: doing things with a loving heart. 3) The knowledge obtained from the study found that the CVCV Model consists of C (Chanda), Chanda, which is satisfaction and love for that thing, V (Viriya), Viriya, which is the perseverance of that thing. C (Citta). Chitta is the mindfulness of that thing without leaving any business behind. V (Vimansa) Vimansa is the diligence in considering the reasons for that thing.

Keywords: Self-development; the principles of 4 Iddhipada; Educational personnel

บทนำ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้บัญญัติเกี่ยวกับครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาไว้ใน หมวด 7 มาตรา 52 ให้กระทรวงส่งเสริมให้มีระบบ กระบวนการผลิต การพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาให้มีคุณภาพและมาตรฐานที่เหมาะสมกับเป็นวิชาชีพชั้นสูง โดยการกำกับและประสานให้สถาบันที่ทำหน้าที่ผลิตและพัฒนาครู คณาจารย์ รวมทั้งบุคลากรทางการศึกษาให้มีความพร้อมและมีความเข้มแข็งในการเตรียมบุคลากรใหม่ และการพัฒนาบุคลากรประจำการอย่างต่อเนื่อง รัฐพึงจัดสรรงบประมาณและจัดตั้งกองทุนพัฒนาครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาอย่างเพียงพอ และหมวด 4 แนวการจัดการศึกษา ดังมาตรา 24 การจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการในการส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียนและอำนวยความสะดวก เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอน และแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ และมาตรา 30 ให้สถานศึกษาพัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งการส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียนในแต่ละระดับการศึกษา พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา พ.ศ.2547 ได้บัญญัติเกี่ยวกับการพัฒนาข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา ในหมวด 5 การเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติราชการ มาตรา 80 ให้มีการพัฒนาข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาก่อนแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งบางตำแหน่ง และบางวิทยฐานะ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ เจตคติที่ดี คุณธรรม จริยธรรม และจรรยาบรรณวิชาชีพที่เหมาะสมในอันที่จะทำให้การปฏิบัติหน้าที่ราชการเกิดประสิทธิภาพ

ประสิทธิผลและความก้าวหน้าแก่ราชการ ทั้งนี้ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา (ก.ค.ศ.) กำหนด และ มาตรา 81 ให้ผู้บังคับบัญชามีหน้าที่ส่งเสริม สนับสนุนผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา โดยการให้ไปศึกษา ฝึกอบรม ดูงาน หรือปฏิบัติงานวิจัยและพัฒนาตามระเบียบที่ ก.ค.ศ. กำหนด (ราชกิจจานุเบกษา, 2542)

ในสมัยปัจจุบันเป็นยุคแห่งการปฏิรูประบบการบริหารการศึกษา เพื่อมุ่งสู่ความเป็นเลิศ เนื่องจากการปฏิรูปการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะผลักดันให้ประเทศรอดพ้นจากวิกฤตการณ์ต่าง ๆ และยกระดับประเทศเข้าสู่คุณภาพและมาตรฐาน เพราะการศึกษาเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่การพัฒนาตนเองของคน คนที่ได้รับการศึกษาอย่างเหมาะสม ก็คือ คนที่สามารถใช้ชีวิตได้อย่างถูกต้องตามครรลองคลองธรรมและได้รับสิ่งที่ดี การศึกษามีใช่เป็นเพียงการใช้ชีวิตระยะหนึ่งในสถานศึกษาเท่านั้น แต่เป็นเสมือนปัจจัยในการดำรงชีวิตที่ทุกคนต้องแสวงหาและเพิ่มพูนความรู้อยู่ตลอดเวลาเพื่อพัฒนาตนเอง ครบครัน หน้าที่การงาน ตลอดจนความก้าวหน้าและมั่นคงต่อประเทศฉะนั้น การจัดการศึกษาจำเป็นต้องเป็นการเรียนรู้ที่ดี มีคุณภาพ เพื่อผลิตผลที่จะได้ดีไปด้วย (วิทยากร เชียงกูล 2548)

ดังนั้นครูและบุคลากรทางการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา แต่ในความเป็นจริงแล้ว ครูมีปัญหาด้านคุณภาพการสอน และมีข้อจำกัดอยู่มาก ปัญหาอันเนื่องมาจากการผลิต การใช้ และการพัฒนาครู ที่ขาดประสิทธิภาพ ซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวกับตัวครูที่มีผลต่อการศึกษาของผู้เรียนอย่างมาก อย่างไรก็ตามยังมีครูที่ดีมีคุณภาพและสอนเก่งอยู่อีกมากที่ยังไม่ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเพื่อสร้างเสริมกำลังใจและความภาคภูมิใจในอาชีพครูเท่าที่ควร รวมทั้งปัญหาความเอาใจใส่ของผู้บริหารสถานศึกษาที่ให้การสนับสนุนครูในการพัฒนาการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญยังมีไม่เพียงพอ ปัญหาเหล่านี้ทำให้เห็นความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงกระบวนการพัฒนาและเสริมสร้างแรงจูงใจ ให้แก่ครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาทุกระดับ เพื่อให้อาชีพครูเป็นวิชาชีพที่สูงขึ้น

บทความนี้จะนำเสนอในประเด็นดังต่อไปนี้ การพัฒนาตนเองทางตะวันตก การพัฒนาตนเองทางพระพุทธศาสนา บุคลากรทางการศึกษา และการพัฒนาตนเองของบุคลากรทางการศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 ดังนี้

การพัฒนาตนเองตามหลักอิทธิบาท 4 สำหรับบุคลากรทางการศึกษา

การศึกษาและพัฒนาบุคลากรทางการศึกษาถือว่าเป็นกระบวนการเสริมสร้างความรู้ ทักษะ ทศนคติ และสมรรถนะ เพื่อให้บุคลากรสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและส่งผลสัมฤทธิ์สูงสุดต่อผู้เรียน ดังนี้

1.แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาบุคลากร แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาตนเอง มนุษย์ทุกคนมีความต้องการพัฒนาตนเอง ต้องการที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ หรือสร้างแรงจูงใจในการพัฒนาตนเอง เพื่อความก้าวหน้าในอาชีพการงาน เพื่อความมั่นคงของรายได้ ดังที่ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาตนเอง บอยเดลล์ ทอม (Boydell, Tom, 1990) ซึ่งเป็นนักจิตวิทยา ได้กำหนดขอบเขตเนื้อหาสาระสำคัญของทฤษฎีการพัฒนาตนเอง แบ่งเป็น 4 ด้าน สรุปได้ ดังนี้

1) ด้านสุขภาพ (Health) สิ่งสำคัญในการพัฒนาตนเอง บุคคลจะต้องมีสุขภาพจิตที่ดีและสุขภาพร่างกายจะต้องแข็งแรง จำแนกเป็น 3 ระดับ คือ 1.1) ระดับความคิด ไม่ดีร้าย ดันทุรัง แต่จะยึดมั่นในความคิดเห็นและความเชื่อที่มั่นคงและต่อเนื่อง ในเวลาเดียวกันก็สามารถมีชีวิตอยู่กับความคลุมเครือขัดแย้งได้ 1.2) ระดับความรู้สึก รับรู้และยอมรับความรู้สึก มีความสมดุลทั้งภายในและภายนอกอย่างมั่นคง 1.3) ระดับความมุ่งมั่น คุณค่าของโภชนาการในเรื่องอาหารการกิน สุขภาพกายที่แข็งแรง มีรูปแบบชีวิตที่ดี

2) ด้านทักษะ (Skills) ครูและบุคลากรทางการศึกษาจะต้องมีการพัฒนาทักษะด้านสมอง และการสร้างสรรค์ความคิดในหลายรูปแบบ รวมทั้งความทรงจำ ความมีเหตุผล ความคิดสร้างสรรค์ การพัฒนาทักษะ ประกอบด้วย ความคิด ความรู้สึก ความมุ่งมั่น 3 ระดับ คือ 2.1) ระดับความคิด ทักษะทางใจและการคิดคำนึงที่ดี เช่น ความรู้ในเรื่องงาน ความทรงจำที่มีเหตุผล การสร้างสรรค์ มีความคิดริเริ่ม 2.2) ระดับความรู้สึก ทักษะด้านสังคม ด้านศิลปะและการแสดงออก ต้องนำความรู้สึกของตนเข้าร่วมกับแต่ละ สถานการณ์ และสามารถถ่ายทอดความรู้สึกได้ 2.3) ระดับความมุ่งมั่น มีทักษะทางเทคนิค ทางกายภาพ สามารถกระทำได้อย่างศิลปิน มิใช่เป็นผู้มีความชำนาญเท่านั้น

3) ด้านการกระทำให้สำเร็จ (Completion) การกระทำหรือการปฏิบัติสิ่งต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วง กล่าวกระทำด้วยตัวเองโดยไม่ต้องรอคำสั่ง หรือไม่รอคอยให้เกิดขึ้นเอง มี 3 ระดับคือ 3.1) ระดับความคิด มีความสามารถที่จะเลือกและเสียสละได้ 3.2) ระดับความรู้สึกมีความสามารถในการจัดการ เปลี่ยนสภาพจากความไม่สมหวัง ไม่เป็นสุข เป็นความเข้มแข็ง 3.3) ระดับความมุ่งมั่น สามารถลงมือริเริ่มการกระทำได้ ไม่รอคอยให้เกิดขึ้นเอง

4) ด้านเอกภาพของตนเอง (Unity of self) คือการยอมรับข้อดีและข้อเสียของตนเอง ด้วยความพึงพอใจในความสามารถ ยอมรับในข้อบกพร่องของตนเองและพยายามแก้ไขให้ดีที่สุด มี 3 ระดับคือ (1) ระดับความคิด มีความรู้ยอมรับ รู้จักและเข้าใจตัวเอง (2) ระดับความรู้สึก ยอมรับตัวเอง แม้แต่ความอ่อนแอ และยินดีในความเข้มแข็งของตนเอง 3) ระดับความมุ่งมั่น มีแรงผลักดันตนเอง มีเป้าหมายภายใน และมีจุดมุ่งหมายในชีวิต

2.ความหมายของการพัฒนาบุคลากร องค์การภาครัฐและภาคเอกชนให้ความสำคัญต่อการพัฒนาบุคลากรในองค์การมากขึ้น เพราะเล็งเห็นว่า ยุคสมัยนี้เป็นยุคโลกาภิวัตน์ด้วยความหลากหลาย กว้างไกลและรวดเร็วของข้อมูลข่าวสารจำนวนมากมายมหาศาล ทุกธุรกิจภาคเอกชน รวมทั้งบริการจากภาครัฐล้วนต้องพัฒนาบุคลากรเพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่มีการแข่งขันอย่างรุนแรง การพัฒนาบุคคล หรือบุคลากรเป็นสิ่งจำเป็น คำว่า การพัฒนาบุคคล มีนักวิชาการให้ความหมายไว้หลากหลาย ดังนี้

เพ็ชร ฐปะวิเชตร์ (2549) อธิบายว่า การพัฒนาบุคลากร คือ กระบวนการทุกอย่างที่องค์กรกระทำ เพื่อให้บุคคลได้เกิดการเรียนรู้อันจะนำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าในชีวิตและการงาน เป็นการพัฒนาบุคคลให้มีคุณภาพสูงขึ้น สามารถกระทำได้หลายวิธี เช่น การปฐมนิเทศ การฝึกให้เกิดกระบวนการคิด การให้การศึกษา การประชุม การฝึกอบรม การส่งไปศึกษาดูงาน การส่งไปศึกษาต่อ การสอนงาน การสัมมนา การดูโทรทัศน์ ฟังวิทยุ การค้นหาความรู้ข่าวสารจากเว็บไซต์ การพูดคุยสนทนา การแนะนำ การปรึกษา การอ่าน เป็นต้น เพราะฉะนั้นการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงให้เจริญงอกงาม เมื่อคนทำงานอยู่ในโรงเรียนนาน ๆ ไม่ค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมก็จะเกิดการถอยหลัง แม้การอยู่นิ่งเฉยก็

ถือเป็นการถอยหลัง เพราะวิชาการในโลกก้าวหน้าและพัฒนาไปตลอดเวลาเป็นลำดับ มีของใหม่มาแทนที่ของเก่าที่ล้าสมัยอยู่เสมอ ดังนั้น ครูที่อยู่กับโรงเรียนนาน ๆ แล้วไม่หาความรู้เพิ่มเติมย่อมเกิดความเฉื่อยชาทำงานกันไปเรื่อย ๆ ดังคำกล่าว “เข้าขามเย็นขาม” จะทำให้การจัดการศึกษาของโรงเรียนล้าหลัง ไม่ก้าวหน้า ดังนั้น จึงต้องมีการพัฒนาคนในหน่วยงานต่อเนื่อง ตลอดเวลา (นพพงษ์ บุญจตราดุลย์, 2549)

จากความหมายของการพัฒนาบุคลากร สรุปว่า การพัฒนาบุคลากรเป็นการเสริมสร้างศักยภาพการทำงานของเจ้าหน้าที่ พนักงานและบุคลากรในหน่วยงานทุกหน่วยงานให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งพนักงานได้เกิดการเรียนรู้ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการทำงานควบคู่กันไป โดยวิธีการให้ความรู้หรือวิธีการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ ทักษะ ทักษะที่ซึ่งจะช่วยให้บุคลากรนั้นมีความสามารถในการปฏิบัติงานที่สูงขึ้น รวมทั้งการใช้วิธีการจูงใจและเปิดโอกาสให้บุคลากรได้นำความรู้ความเข้าใจ ทักษะและทัศนคติที่ได้รับนั้นๆ ออกมาใช้ให้เกิดสัมฤทธิ์ผล

3.ความสำคัญของการพัฒนาบุคลากร การพัฒนาตนเองของพนักงาน เป็นการพัฒนาบุคลากร โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญในการพัฒนาคือ เพื่อเพิ่มศักยภาพของพนักงานในการปฏิบัติหน้าที่ในด้านการสอนและสร้างความตื่นตัวให้พนักงานพัฒนาตนเองให้ก้าวหน้าอยู่เสมอในด้านความรู้ความสามารถ ประสบการณ์และทัศนคติที่ดีเป็นการสร้างความพร้อมที่จะก้าวไปสู่ตำแหน่งทางวิชาการและมีความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ดังที่ กุลธณ ธนาพงศธร (2535) ได้สรุปความสำคัญของการพัฒนาบุคลากร ได้แก่

- 1) ช่วยทำให้ระบบและวิธีการปฏิบัติงาน มีสมรรถภาพ มีการติดต่อประสานงานดียิ่งขึ้น
- 2) เป็นวิธีการอย่างหนึ่งจะช่วยทำให้เกิดการประหยัดเวลา ลดความสิ้นเปลืองของวัสดุที่ใช้ในการปฏิบัติงาน ทั้งนี้ เพราะบุคคลที่ได้รับการพัฒนามาเป็นอย่างดีย่อมสามารถปฏิบัติงานได้ถูกต้อง มีความผิดพลาดในการปฏิบัติงานน้อย
- 3) ช่วยลดระยะเวลาการเรียนรู้ปฏิบัติงานให้น้อยลง โดยเฉพาะบุคลากรใหม่เพิ่มเริ่มปฏิบัติงาน/รับตำแหน่งใหม่รวมทั้งยังเป็นการช่วยลดความเสียหายต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นจากการทำงานแบบลองผิดลองถูก
- 4) ช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ของผู้บังคับบัญชา หรือหัวหน้าหน่วยงานต่าง ๆ
- 5) เป็นวิธีการช่วยกระตุ้นบุคลากรใหม่ปฏิบัติงานเพื่อความก้าวหน้าในตำแหน่งหน้าที่การงาน
6. ช่วยให้บุคลากรมีโอกาสได้รับความรู้ ความคิดใหม่ ๆ ช่วยให้ทันสมัย ทันต่อความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีใหม่ๆ

4.การพัฒนาตนเองทางพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการพัฒนาตน เป็นศาสนาแห่งการฝึกอบรมตน การพัฒนาตนตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นการนำคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาตนให้บรรลุเป้าหมายตามที่ได้กำหนดไว้ คำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับการพัฒนามากที่สุด มีอยู่ 3 คำ ได้แก่ สิกขา ภาวนา และทมะ การพัฒนา การปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงอะไรบางอย่างให้ดีขึ้น โดยอาจเป็นสิ่งที่ยังไม่ได้ให้กลายเป็นดี หรือสิ่งที่ดีอยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้น โดยเฉพาะการพัฒนาตนเอง ซึ่งอาจมองจำแนกได้เป็น 2 ทาง คือ การพัฒนาตนให้เป็นคนดี กับ การพัฒนาตนให้เป็นคนเก่ง พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่ส่งเสริมให้มนุษย์สามารถพัฒนาตนให้เป็นทั้งคนดี และคนเก่งอยู่มากมาย ตัวอย่างหลักธรรมเหล่านี้ ได้แก่

1) หลักธรรมสำหรับการพัฒนาตนให้เป็นคนดี คือ 1.1) เบญจศีล หรือ ศีล 5 เป็นหลักธรรมที่ว่าด้วยการรักษากายและวาจาให้เรียบร้อยเป็นข้อปฏิบัติในการละเว้นจากความชั่ว และรู้จักควบคุมตัวให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน 1.2) เบญจธรรมหรือเบญจกัลยาณธรรมเป็นหลักธรรมที่เกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีลโดยมุ่งเน้นที่การกระทำเพิ่ม มิใช่การละเว้นเพียงอย่างเดียว

2) หลักธรรมสำหรับการพัฒนาตนให้เป็นคนเก่ง คือ อิทธิบาท 4 มี ฉันทะ ความพอใจ คือความต้องการที่จะทำสิ่งนั้น ๆ อยู่เสมอ และยังปรารถนาที่จะทำสิ่งนั้นได้ผลดียิ่งขึ้น วิริยะ ความเพียร คือความขยันที่จะทำสิ่งนั้นด้วยความอดทนและไม่ท้อถอย จิตตะ ความคิด คือการตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยจิตให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป วิมังสา ความไตร่ตรอง คือการหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาข้อดีข้อบกพร่อง รู้จักคิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง

5.ความหมายของหลักอิทธิบาท 4 พระราชปัญญากวี (สุบิน เขมียโย) (2528) กล่าวว่า อิทธิบาท 4 คือ คุณธรรมเครื่องให้สำเร็จตามประสงค์หรือสิ่งประสงค์คนในโลกนี้ย่อมต้องการสิ่งที่ประสงค์แห่งชีวิตกันคนละหลายรูปแบบ แต่สิ่งประสงค์ที่คนต้องการตรงกัน คือทรัพย์ ยศ และผลงาน ทรัพย์เป็นสิ่งประสงค์ที่สำคัญยิ่งของชีวิต เพราะทรัพย์เป็นสิ่งอาศัยใช้สอยในการดำรงชีวิตประจำวัน ทรัพย์มีอยู่ 2 ประการ คือ 1. ทรัพย์สิน 2. ทรัพย์สมบัติ ทรัพย์สิน คือเงินตราสำหรับใช้จ่ายซื้อขายแลกเปลี่ยนอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ทรัพย์สมบัติ คือบ้านเรือน ที่ดิน ที่นา ที่สวน เครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นต้น เหตุเพราะประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้าได้ใช้หมวดธรรมข้อนี้พัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้า โดยเฉพาะประเทศอุตสาหกรรมซึ่งมาจากคำว่า อุตสาหะ แปลว่า ความเพียรพยายาม และคำว่า กรรม แปลว่า การกระทำ เมื่อรวมกันแล้วได้คำว่า ประเทศอุตสาหกรรมซึ่งแปลว่า ประเทศที่ใช้ความเพียรพยายามในการสร้างกรรมให้เกิดขึ้นหรือประเทศที่ใช้อิทธิบาท 4 ในการสร้างประเทศสูง (พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรตร ธิธมโม), 2552) ตามหลักพระพุทธศาสนาเรียกว่า “อิทธิบาท” มาจากคำว่า อิทธิ = ความสำเร็จ บาท = วิถีทางที่จะนำไปสู่ เมื่อ “อิทธิบาท” เป็นชื่อของธรรมหมวดหนึ่ง ก็หมายความว่า ธรรมหมวดนั้นแหละเป็น “หลักการ” สำคัญที่จะนำเราไปสู่จุดหมายปลายทาง หรือไปสู่ความสำเร็จได้ (พระกวีรญาณ (จันทน์ ชูตินธโร), 2546) คือ สูตรสำเร็จของชีวิตตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า จิตเป็นรากฐานของสิ่งทั้งหลาย จิตประเสริฐกว่าสิ่งทั้งหลาย สิ่งทั้งหลายสำเร็จได้ด้วยจิต เพราะฉะนั้น ความสำเร็จจึงอยู่ที่ใจ ไม่ว่าเราจะต้องทำอะไร หากเราตั้งใจกำหนดจิตไว้มั่นคง ทุกสิ่งจะสำเร็จได้ดังใจ และอิทธิบาท 4 ให้ถึงขั้น คือ ทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยใจรัก ด้วยความพากเพียร ด้วยใจจดจ่อ และใช้ปัญญาไตร่ตรองอย่างสม่ำเสมอแล้วความสำเร็จจะไม่หนีไปไหน (สนอง วรอุไร, 2550)

บุญมี แท่นแก้วและคณะ (2538) กล่าวว่า หลักอิทธิบาท 4 หมายถึง ธรรมอันเป็นทางแห่งความสำเร็จ ปฏิบัติจนได้ผลสำเร็จตามความประสงค์เรียกว่า อิทธิบาท มี 4 อย่าง ประกอบด้วย 1) ฉันทะ : พอใจในสิ่งนั้น 2) วิริยะ : เพียรประกอบในสิ่งนั้น 3) จิตตะ : เอาใจใส่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ 4) วิมังสา : หมั่นไตร่ตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น ดังนั้น หลักอิทธิบาท 4 คือมงคลสูตร ข้อนี้พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่าให้ประสบผลสำเร็จแม้จะมีอุปสรรคอยู่บ้างก็ให้ยึดหลักอิทธิบาท 4 คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เพื่อบอกทางแห่งความสำเร็จในชีวิตเกี่ยวกับการงานเมื่อจะทำงานใด ๆ ให้ประสบผลสำเร็จแม้จะมีอุปสรรคอยู่บ้าง คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา (อัครเมธี สิริวรรณนท์, 2550)

สรุปความหมายของหลักอิทธิบาท 4 ว่า การทำงาน คือการใช้หลักอิทธิบาท 4 อันมี 1) ใจรักงาน 2) มีความพากเพียรในงาน 3) ใจจดจ่ออยู่กับงาน 4) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ สร้างสรรค์ พัฒนานั่นเอง อันจะ

เป็นหนทางนำไปสู่การพัฒนาทักษะในการทำงานของตนเองหรือผู้อื่นให้ดีขึ้น เจริญขึ้น เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร อันจะทำให้ตนเอง ผู้อื่น และองค์กรเกิดความสุข และเจริญยิ่ง ๆ ขึ้น

6.ความสำคัญของหลักอิทธิบาท 4 มีนักวิชาการและนักการศึกษากล่าวถึงความสำคัญของหลักอิทธิบาท 4 ดังที่ อุบลวรรณ ไชยเรนทร์ และกันตภณ หนูทองแก้ว (2563) กล่าวว่า อิทธิบาท 4 หรือ อิทธิบาทธรรม เป็นธรรมแห่งความสำเร็จ ซึ่งประกอบด้วย 1) ฉันทะ ความพอใจ หมายถึง ความรักงาน พอใจกับงานที่ทำอยู่ ผู้ปฏิบัติงานจะต้องชอบหรือศรัทธาในงานที่ทำอยู่ จะต้องพอใจที่จะทำและมีความสุขกับงานที่ได้รับมอบหมาย 2) วิริยะ ความพากเพียร หมายถึง ความขยันหมั่นเพียรกับงาน ผู้ปฏิบัติงานจะต้องมีความขยันหมั่นเพียรในการทำงานที่ได้รับมอบหมายรวมทั้งหมั่นฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น 3) จิตตะ ความเอาใจใส่ หมายถึง ความเอาใจใส่ที่จะรับผิดชอบงาน ผู้ปฏิบัติงานจะต้องมีจิตใจหรือสมาธิจดจ่อกับงานที่ทำ รวมไปถึงมีความรอบคอบและรับผิดชอบในงานที่ทำอย่างเต็มสติกำลัง 4) วิมังสา ความสอดส่องในเหตุและผล หมายถึง การพินิจพิเคราะห์และ ผู้ปฏิบัติงานต้องใช้ปัญญา ในการตรวจสอบงาน รวมไปถึงการมีความเข้าใจในงานอย่างลึกซึ้ง ทั้งในแง่ขั้นตอนและผลสำเร็จ/ผลสัมฤทธิ์ของงาน ให้ประสบความสำเร็จตามแนวพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท 4 อิทธิบาท แปลว่า หลักพื้นฐานแห่งความสำเร็จหรือทางสู่ความสำเร็จ มีองค์ประกอบ 4 ประการ คือ 1) ฉันทะ คือ มีใจรัก ทำงานด้วยใจรักงาน 2) วิริยะ คือ พากเพียรขยันอดทน คือ ภาวปฏิบัติการของความรัก ความรักในงานจะทำให้เรารู้ว่าควรทำงานอะไรส่วนความขยันจะทำให้งานนั้น ก้าวไปสู่ความสำเร็จ การทำงานถ้าขาดความขยัน ความขยันนั้นก็เลยไม่เกิด 3) จิตตะ คือ จดจำ จ่อจิต หมายความว่า ทำอะไรก็ตามให้เจาะลงไปปักใจลงไปในสิ่งนั้นอย่างลึกซึ้ง อย่างมุ่งมั่น อย่างจริงจัง และอย่างทุ่มเท ใครก็ตามที่ทำงานด้วยการเอาใจจดจ่ออยู่กับงานนั้น คนนั้นจะประสบความสำเร็จ 4) วิมังสา คือ วินิจจาย ได้แก่การวิเคราะห์ สังเคราะห์ สร้างสรรค์พัฒนานั่นเอง เมื่อทำงานอะไรก็ตาม ให้พินิจพิเคราะห์สร้างสรรค์พัฒนา (พระมหาวิมุตติย วชิรเมธี (ว. วชิรเมธี), 2551) เนื่องจากคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมายหรือหนทางแห่งการดำเนินชีวิตไปสู่ความสำเร็จ ความถูกต้อง และการเข้าถึงประโยชน์สุข นอกจากนี้ อิทธิบาทยังเป็นธรรมที่อนุโลมได้ว่า มีจุดมุ่งหมายเพื่อความสำเร็จในการปฏิบัติหน้าที่การงานของบุคคล เช่น ประสบความสำเร็จทางการเรียน การประกอบอาชีพการดำรงชีวิต (สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย, 2550)

ดังนั้นหลักอิทธิบาท 4 เป็นคุณธรรมที่จะนำการงานของครูและบุคลากรทางการศึกษาไปสู่ความสำเร็จ อันประกอบด้วย 1) ฉันทะ คือ ความพอใจในงาน ความรักความชอบในงานที่ทำการที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ 2) วิริยะ คือ มีความพากเพียรในงาน มุ่งมั่น ทุ่มเท ไม่ย่อท้อต่อปัญหาและอุปสรรค เพื่อให้งานที่ทำบรรลุผล 3) จิตตะ คือ ใจจดจ่ออยู่กับงาน ไม่ปล่อยจิตให้ฟุ้งซ่านเลือนลอย เอาใจใส่ในงานที่ได้รับผิดชอบ อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ 4) วิมังสา คือ การใช้ปัญญาในพิจารณา ไตร่ตรอง ในสิ่งที่กระทำ วิเคราะห์ สังเคราะห์ สร้างสรรค์และพัฒนา ตั้งแต่เริ่มวางแผนตลอดจนวัดผลสำเร็จของงานที่ทำนั่นเอง อันจะเป็นหนทางนำไปสู่การพัฒนาทักษะในการทำงานของตนเองหรือผู้อื่นให้ดีขึ้น เจริญขึ้น เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร อันจะทำให้ตนเอง ผู้อื่น และองค์กรเกิดความสุขและเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป

7.อิทธิบาท 4 ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ในปิณฑปตปาริสุตติสูตร มีเนื้อหาเกี่ยวกับอิทธิบาท 4 ว่า สมัยพุทธกาล พระผู้มีพระภาคประทับ ณ พระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต เขตกรุงราชคฤห์ ครั้นเวลาเย็น ท่านพระสารีบุตรออกจากที่เสิกเร้นเข้าไปเฝ้าถึงที่ประทับ พระพุทธองค์ตรัสถามว่า “สารีบุตร เธอมีอินทรีย์ผ่องใส มีผิวพรรณบริสุทธิผุดผ่อง เธออยู่ด้วยวิหารธรรมอะไรเป็นส่วนมากในบัดนี้ ท่านพระสา

ริบุตฺรทูลตอบว่า ข้าพระองค์อยู่ด้วยสุญญตาวិหารธรรมเป็นส่วนมากในบัดนี้ พระพุทธเจ้าข้า.. อีกประการหนึ่ง ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราเจริญอิทธิบาท 4 ได้แล้วหรือหนอ ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า ‘เรายังเจริญอิทธิบาท 4 ไม่ได้’ ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อเจริญอิทธิบาท 4 แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า ‘เราเจริญอิทธิบาท 4 ได้แล้ว’ ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปิติและปราโมทย์นั้นแล (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 14 ข้อที่ 445 หน้าที่ 501, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538.)

ในมหาสกุททายสูตร มีเนื้อหาเกี่ยวอิทธิบาทธรรม พระพุทธองค์ ตรัสว่า อีกประการหนึ่ง เราได้บอกข้อปฏิบัติแก่สาวกทั้งหลาย สาวกทั้งหลายของเรา ผู้ปฏิบัติตามเจริญอิทธิบาท 4 ประการ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ 1) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วย ฉันทสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากฉันทะและความเพียรสร้างสรรค์) 2) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วย วิริยสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์) 3) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วย จิตตสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรสร้างสรรค์) 4) เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วย วิมังสาสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมังสาและความเพียรสร้างสรรค์) เพราะเจริญอิทธิบาท 4 ประการนั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุที่สุดแห่งอภิญญาและอภิญญาบารมีอยู่ (พระไตรปิฎก เล่มที่ 13 ข้อที่ 247 หน้าที่ 291, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538.)

8.การพัฒนาตนเองของบุคลากรทางการศึกษาตามหลักอิทธิบาท 4 การประยุกต์ใช้อิทธิบาทเพื่อประสบความสำเร็จ ในสมัยพุทธกาล อิทธิบาท 4 มีส่วนสำคัญในการตรัสรู้ธรรมของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในการเสวยพระชาติต่าง ๆ ยังไม่ใช่ที่สุดแห่ง ความสำเร็จ เพราะเป้าหมายสูงสุดของการบำเพ็ญบารมีอยู่ที่การตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ฉะนั้น ไม่ว่าจะกิจหรือเป้าประสงค์ใดก็ตาม ที่เกี่ยวข้องกับความสำเริง ก็จำเป็นต้องปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท 4 เพราะอิทธิบาท เป็นคุณธรรมนำไปสู่ความสำเริง ซึ่งสัมพันธ์กันอยู่ในตัวเองและสัมพันธ์กันกับคุณธรรมข้ออื่น ๆ อีกด้วย แม้แต่เรื่องการตรัสรู้ธรรมบรรลุโพธิญาณของพระพุทธเจ้า ก็ต้องอาศัยความสัมพันธ์ของอิทธิบาท 4 เป็นเครื่องมือในการหนุนนำไปสู่ความสำเริง ดังที่พระบรมศาสดา ตรัสในพุทธสูตร ว่า ด้วยเหตุที่ทำให้สำเริงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า บัณฑิตทั้งหลายเรียกเรตถาคตว่า ‘พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า’ นั่นก็เพราะว่า เราได้เจริญแล้ว ทำให้มากแล้วซึ่งอิทธิบาท 4 ประการนี้ พระพุทธเจ้าตรัสถึงอิทธิบาท 4 ไว้ในพระไตรปิฎก เพื่อจะให้เป็นข้อปฏิบัติหรือเป็นแนวทางให้ประสบผลสำเร็จหรือประกอบกิจการ เมื่อต้องการสมาธิเพื่อให้เกิดกรรมดำเนินไปอย่างได้ผลดีพึงปลูกเร้าใจด้วยอิทธิบาท 4 พระพุทธองค์ทรงให้หลักการและแนวคิดเกี่ยวกับอิทธิบาท 4 ในสุดตันตปิฎกมัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสกั ตรัสว่า สาวกทั้งหลายของเราผู้ปฏิบัติตามเจริญอิทธิบาท 4 ประการ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

1) เจริญอิทธิบาท อันประกอบไปด้วย ฉันทสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากฉันทะความเพียรสร้างสรรค์)

2) เจริญอิทธิบาท อันประกอบไปด้วย วิริยสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะความเพียรสร้างสรรค์)

3) เจริญอิทธิบาท อันประกอบไปด้วย จิตตสมาธิปานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตตความเพียรสร้างสรรค์)

4) เจริญอิทธิบาท อันประกอบไปด้วย วิมังสาสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมังสาสมาธิ ความเพียรสร้างสรรค์) ประการนั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้บรรลุที่สุดแห่งอภิญญาและอภิญญาบารมีอยู่

ดังนั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสใน สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรคว่า พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงบัญญัติอิทธิบาท 4 ประการนี้และเพื่อเพิ่มพูนความสำเร็จ เพื่อให้ชำนาญในเรื่องความสำเร็จ เพื่อพลิกแพลงให้เกิดความสำเร็จ สรุปได้ว่า พระพุทธองค์ ตรัสถึงอิทธิบาท 4 ว่า เป็นสิ่งเพิ่มพูนความสำเร็จ เพื่อให้ชำนาญ เพื่อพลิกแพลงให้เกิดความสำเร็จ

องค์ประกอบของหลักอิทธิบาท 4 ดังที่ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของอิทธิบาท 4 ได้แก่

1) ฉันทะ แปลว่า ความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำ และพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้น ๆ ให้สำเร็จ อยากให้งานนั้นหรือสิ่งนั้นบรรลุ พุดง่าย ๆ ว่ารักงาน และรักจุดหมายของงานพูดให้ลึกลงไปทางธรรมว่า ความรักความใฝ่ใจปรารถนาต่อภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ซึ่งเป็นจุดหมายของสิ่งที่กระทำหรือซึ่งจะเข้าถึงได้ด้วยการกระทำนั้น อยากให้สิ่งนั้น ๆ เข้าถึงหรือดำรงอยู่ในภาวะที่ดี ดงงาม ประณีต สมบูรณ์ที่สุดของมันหรืออยากให้ภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้น ๆ ของงานนั้น อยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่ดีงามนั้นเมื่อเห็นสิ่งนั้นหรืองานนั้นกำลังเดินหน้าไปสู่จุดหมายก็เกิดปิติเป็นความเอิบอิ่มใจ ครั้นสิ่งหรืองานที่ทำ บรรลุจุดหมายก็ได้รับโสมนัสเป็นความชุ่มฉ่ำชื่นใจที่พร้อมด้วยความรู้สึกโปร่งโล่งผ่องใสเบิกบานแผ่ออกไปเป็นอิสระไร้ขอบเขต ถ้าสามารถปลูกเร้าฉันทะให้เกิดอย่างแรงกล้า เกิดความรักในคุณค่าความดีงามความสมบูรณ์ของสิ่งนั้น/จุดหมายนั้นอย่างเต็มที่แล้ว คนก็จะทุ่มเทชีวิตจิตใจอุทิศให้แก่สิ่งนั้น เมื่อรักแท้ก็มอบใจให้อาจถึงขนาดยอมสละชีวิตเพื่อสิ่งนั้นได้ เมื่อมีฉันทะนำแล้วก็ต้องการทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุด ให้สำเร็จผลอย่างดีที่สุด ของสิ่งนั้น ของงานนั้น ไม่หวั่นพะวงกับสิ่งล่อเร้า/ผลตอบแทนทั้งหลาย จิตใจก็มุ่งมั่นแน่วแน่มั่นคงดำเนินไปสู่จุดหมาย เดินเรียบสม่ำเสมอ ไม่ฟุ้งซ่านไม่ซัดส่าย ฉันทสมาธิจึงเกิดขึ้นโดยนัยนี้พร้อมกันนั้น ปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ก็ย่อมเกิดควบคู่มาด้วย

2) วิริยะ แปลว่า ความอดทน อดกลั้น อดทนบาก บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่า ควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้วแม้ได้ยินว่าจุดหมายนั้นจะบรรลุถึงได้ยากนัก มีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลายาวนานหลายปีหลายเดือนก็ไม่ท้อถอย กลับเห็นเป็นสิ่งที่ท้าทายที่เขาจะต้องเอาชนะให้ได้ ต้องทำให้สำเร็จ คนที่มีความเพียร เท่ากับมีแรงหนุน เวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรม จิตใจจะแน่วแน่มั่นคง พุ่งตรงต่อจุดหมายสมาธิก็เกิดขึ้นได้เรียกว่าเป็น วิริยสมาธิ พร้อมทั้งมีปธานสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน

3) จิตตะ แปลว่า ความคิดจดจ่อ หรือเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ ความมีจิตผูกพัน จดจ่อเฝ้าคิดเรื่องนั้นใจอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อย ไม่ห่างไปไหน ถ้าจิตตะเป็นไปอย่างแรงกล้าในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรืองานอย่างใดอย่างหนึ่ง คนผู้นั้นจะไม่สนใจไม่รับรู้เรื่องอื่น ๆ ใครพูดอะไรเรื่องอื่น ๆ ก็ไม่สนใจ แต่ถ้าพูดเรื่องงานนั้นจะสนใจเป็นพิเศษทันที บางทีจัดทำแต่เรื่อง/งานนั้น ขลุกข่วนอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืน ไม่เอาใจใส่ร่างกายลืมการแต่งเนื้อแต่งตัว อะไรเกิดขึ้นก็ไม่สนใจ เรื่องอื่นเกิดขึ้นใกล้ ๆ บางทีก็ไม่รู้ทำงานลืมวัน

ลืมนั่น ลืมกินลืมนอน ความมีใจฝักใฝ่เช่นนี้ย่อมทำให้สมาธิเกิดขึ้น จิตจะแน่วแน่ แนบสนิทในกิจที่ทำ มีกำลังมากเฉพาะสำหรับกิจนั้น เรียกว่าเป็น จิตตสมาธิ พร้อมกันนั้นก็เกิดปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ร่วมสนับสนุนไปด้วย

4) วิมังสา แปลว่า การสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาหมั่นใคร่ครวญ ตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อน/เกินเลย บกพร่องหรือขัดข้อง เป็นต้น ในกิจที่ทำ รู้จักทดลอง และคิดค้นหาทางแก้ไขและปรับปรุง ข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชักนำสมาธิซึ่งจะเห็นได้ไม่ยาก คนที่มีวิมังสาเป็นพวกชอบคิด ค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลอง เมื่อทำอะไร ก็คิดพิจารณาทดสอบไปด้วย เช่น คิดว่าผลนี้เกิดจากเหตุอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบเหล่านี้/เท่านั้น ถ้าองค์ประกอบนี้ออกเสียจะเป็นอย่างนี้ถ้าเพิ่มองค์ประกอบนี้เข้าไปแทน จะเกิดผลอย่างนี้ ลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้ว ไม่เกิดผลอย่างที่คาดหมาย เป็นเพราะอะไร และจะแก้ไขที่จุดไหน ฯลฯ เป็นเหตุให้จิตแน่วแน่แล่นดังไปกับเรื่องที่พิจารณา ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก และมีกำลัง เรียกว่าเป็น วิมังสาสมาธิ ซึ่งจะมีปธานสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์เกิดมาด้วย

ประโยชน์ของหลักอริยบท 4 เป็นธรรมที่คอยสกัดกั้นอุปสรรคต่อความสำเร็จ และเป็นแรงเสริมกำลังใจที่คอยผลักดันการทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ มีนักการศึกษา นักวิชาการให้ทรรศนะเรื่องประโยชน์อริยบท 4 ดังที่ วิเชียร พากเพียร (2555) กล่าวถึงประโยชน์ของอริยบท 4 สามารถสรุปได้เป็นข้อ ดังนี้

1) ประโยชน์ของฉันทะ คือเป็นข้าศึกกับความเบื่อหน่าย ทำให้ไม่เบื่องาน ไม่ท้อแท้ มีกำลังใจต่อสู้ป้องกันสร้างสรรค์สิ่งที่ตนรัก ทำให้งานหนักกลายเป็นงานเบา ที่ยากก็กลายเป็นง่าย ขาดฉันทะทำให้ขาดกำลังใจ เบื่องาน ทอดทิ้งงาน กลายเป็นคนจับจด ไม่ก้าวหน้า

2) ประโยชน์ของวิริยะ คือ กำจัดความเกียจคร้าน ทำให้งานต่อเนื่อง ถ้าขาดวิริยะ จะเป็นคนอ่อนแอ หนีที่ยากไปหาแต่ที่ง่าย ทำอะไรไม่สำเร็จ ขาดความก้าวหน้า มีแต่งานค้างคากลายเป็นคนหย่อนสมรรถภาพ

3) ประโยชน์ของจิตตะ คือ ทำให้ทราบความเป็นไปของงานอยู่เสมอ เมื่อมีปัญหาสามารถแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันทั่วทั้งที่ ขาดจิตตะ งานอาจเสียหายได้โดยไม่รู้ตัวหรือรู้ตัวเมื่อสายเกินแก้เสียแล้ว

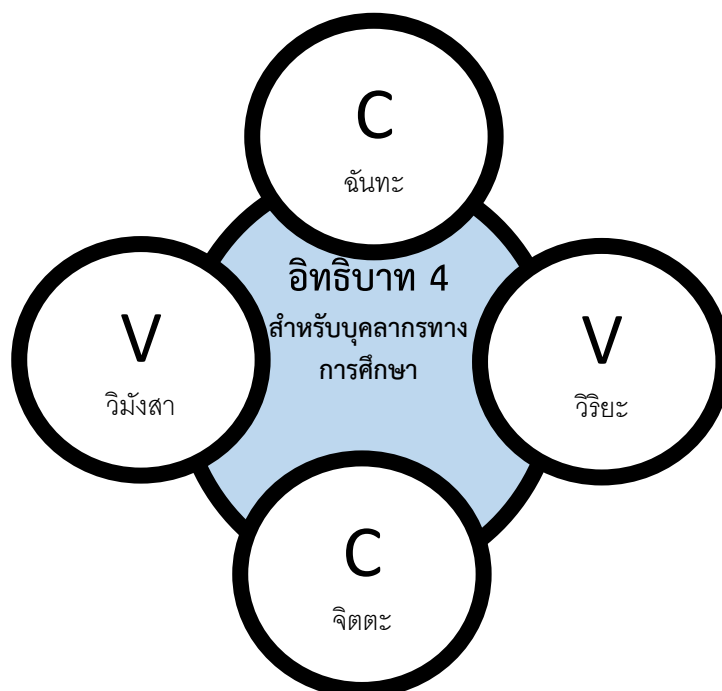
4) ประโยชน์ของวิมังสา คือ ช่วยให้งานไม่ผิดพลาดและทำให้มองเห็นลู่ทางที่จะทำงานให้ได้ผลดี ขาดวิมังสา ทำให้ปฏิบัติทำงานผิด ๆ ถูก ๆ เปลืองทุน เปลืองแรง เปลืองเวลาและทำให้เป็นผู้โง่เขลา

สรุปได้ว่า ประโยชน์ของฉันทะ ทำให้เป็นผู้มีความพอใจมีใจรักงาน รู้สึกเต็มใจทำงาน ทำงานด้วยความสุข ไม่รู้สึกเบื่อหน่าย ไม่เกิดอาการท้อแท้ ช่วยให้งานดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่อง และเกิดการสร้างสรรค์ในงาน ประโยชน์ของวิริยะ ทำให้เป็นคนหมั่นเพียร ขยันในการทำงาน ไม่เกียจคร้าน มุ่งมั่นที่จะทำงานให้สำเร็จ ผู้ที่ขาดวิริยะ ย่อมทำงานไม่มีประสิทธิภาพ ประโยชน์ของจิตตะ ทำให้เป็นคนมีความมุ่งมั่น จดจ่อกับงานที่ทำ จิตมีความแน่วแน่และมั่นคงเมื่อเผชิญปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ช่วยให้งานดำเนินต่อไปอย่างราบรื่นต่อเนื่องตามกระบวนการ ประโยชน์ของวิมังสา ทำให้เป็นผู้ที่รู้จักคิด วิเคราะห์งาน ทำให้ทราบและเข้าใจกระบวนการทำงาน และหากเกิดปัญหาที่ย่อมเกิดแนวทางในการแก้ปัญหาได้อ่างตรงจุด ขาดวิมังสาทำให้เป็นคนทำงานไม่มีหลักการ ไม่มีแนวทาง ไม่มีแบบ

แผน ซึ่งเป็นการยากที่จะเกิดความสำเร็จได้ ดังนั้น ฉันทะ และวิริยะ เป็นหลักปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพ ยิ่งขึ้นและช่วยให้มั่นใจในการที่จะเผชิญหน้ากับปัญหาและอุปสรรค

องค์ความรู้จากการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ ได้องค์ความรู้อันเป็นผลมาจากการนำเสนอ การสังเคราะห์ออกมาใน ลักษณะแผนภาพ พร้อมคำอธิบาย รูปแบบซีวีซีวี (CVCV Model) ดังนี้

ภาพที่ 1 อริยาบท 4 สำหรับบุคลากรทางการศึกษา

C (Chanda) ฉันทะ คือความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น คือ เมื่อทำสิ่งใดก็ทำด้วยความพอใจ ด้วยความรักในสิ่งนั้น ทำสิ่งนั้นด้วยความเต็มใจ ไม่เบื่อหน่ายในกิจที่ทำ (เต็มใจ)

V (Viriya) วิริยะ คือความเพียรประกอบสิ่งนั้น เมื่อทำสิ่งใดก็ทำด้วยความขยันหมั่นเพียร ด้วยความพยายาม เข้มแข็งอดทน ไม่ทอดทิ้งกิจที่ทำนั้น (แข็งใจ)

C (Citta) จิตตะ คือความเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ คือ เมื่อทำสิ่งใดก็ทำด้วยความรู้จัก ไตร่ตรองทำด้วยปัญญา รู้จักพิจารณาใคร่ครวญ ตรวหาสาเหตุด้วยความรอบคอบ (เข้าถึง)

V (Vimansa) วิมังสา คือความหมั่นตรึงตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น เมื่อทำสิ่งใดก็ทำด้วยความรู้จักไตร่ตรอง รู้จักพิจารณาใคร่ครวญ รู้จักพินิจพิเคราะห์ ทดลอง ทดสอบ (เข้าใจ)

สรุป

อริยาบท 4 เป็นแนวทางในการทำงานให้ประสบความสำเร็จที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้ อย่างแยบคาย อันประกอบด้วยแนวปฏิบัติ 4 ข้อ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ซึ่งใคร ๆ ก็ท่วงได้ จำได้ แต่จะมีสักกี่คนที่ปฏิบัติได้ครบถ้วนกระบวนความทั้ง 4 ข้อ อันเป็น 4 ขั้นตอนที่ต้องเนื่องหนุน

เสริมสัมพันธ์กัน จะขาดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ ด้วยว่ามันเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงกันทั้ง 4 ข้อ จึงจะทำให้ครูและบุคลากรทางการศึกษาประสบผลสำเร็จในชีวิตและการทำงานได้ตามความมุ่งหวัง ประโยชน์ของอิทธิบาท 4 ดังกล่าวนี้นี้ จะเห็นได้ว่า ฉันทะกับวิริยะ เป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้บุคคลมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคในการทำงานได้เป็นอย่างดี โดยมีจิตตะและวิมังสา เป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้การเอาชนะปัญหาและอุปสรรคในการทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งในที่สุดแล้วก็จะช่วยเสริมสร้างให้บุคคลมีความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคมากขึ้นนั่นเอง กล่าวโดยสรุป อิทธิบาททั้งสี่ข้อนี้ เป็นทฤษฎีที่สมบูรณ์แบบ พระพุทธเจ้าทรงวางแนวป้องกันอันตรายไว้ให้ด้วยแล้ว ข้อสำคัญผู้ปฏิบัติพึงพยายามปฏิบัติให้ครบถ้วนและให้เหมาะสมย่อมจะได้ผลดี ในกระบวนการเรียนการสอนหลักอิทธิบาทธรรมสามารถนำมาใช้ในหน้าที่การงาน เพื่อให้งานที่ทำนั้นประสบผลสำเร็จและบรรลุเป้าหมายได้

เอกสารอ้างอิง

- กุลธน ธนาพงศธร. (2535). *การบริหารงานบุคคล ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการวางแผนและบริหารระบบสารสนเทศหน่วยที่ 3*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- นพพงษ์ บุญจตราดุล. (2549). *หลักการบริหารการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: นิพิศการพิมพ์.
- บุญมี แท่นแก้วและคณะ. (2538). *พุทธศาสตร์-ปรัชญา*. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์.
- พระกวีวรญาณ (จันทน์ ชุตินธโร) อ่างใน พัชราพร วีรสิทธิ์. (2546). “ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบห้าประการของบุคลิกภาพและความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคตามหลักอิทธิบาท 4 ของเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานอยู่ในสำนักงานประกันสังคม”. *วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรตร ธีรธมโม). (2552). *รัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2542). *พุทธธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาวิมลชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี). (2551). *คนสำราญงานสำเร็จ*. (พิมพ์ครั้งที่ 14). กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์.
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. (19 สิงหาคม 2542). *ราชกิจจานุเบกษา*. 116 (ตอนที่ 74 ก).
- พระราชบัญญัติกวี (สุบิน เขมियो). (2528). *ประมวลบทพระธรรมเทศนา*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา.
- เพ็ชรี รูปะวิเชตร. (2549). *เทคนิคการจัดฝึกอบรมและการประชุม (Training and Meeting Techniques)*. เอกสารอัดสำเนา.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- วิเชียร พากเพียร. (2555). การสร้างแบบทดสอบวัดคุณธรรมด้านอิทธิบาท 4 สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6. *ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- สนอง วรอุไร. (2550). *ทำชีวิตให้ดีและมีสุข*. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อัมรินทร์.
- อัครเมธี สิริวรานนท์. (2550). *เปิดโอกาสให้ชีวิตได้รับสิ่งอันเป็นมงคล*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อุทยานความรู้.
- อุบลวรรณ ไชยเรนทร์และกัณตภณ หนูทองแก้ว. (2563). “การนำหลักอิทธิบาทธรรมไปใช้ในการปฏิบัติงานของบุคลากรที่ว่าการอำเภอชะอวด อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช”. *วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยวิทยาเชิงพุทธ*. 5(2): 72 – 83.
- Boydell, Tom. (1990). *พัฒนาผู้จัดการ พัฒนาคน แนะนำแนวทางเพื่อผู้จัดการองค์การและสถาบันการศึกษา* แปลโดย สุนันทา ถิรวงษ์. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

